Shiraz University
Journal of Poetry Studies
Quarterly, ISSN: 2980-7751
Vol 18, Issue 2, Ser 68, 2026

OPEN ACCESS

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JBA.2025.53884.4670

Piran of Turan and Gudarz of Iran: A Comparative Study of Two Symbols of Wisdom in Ferdowsi's *Shahnameh* Based on Jung's Archetype of the Wise Old Man

Abdollah Vacegh Abbasi* (Corresponding Author)
Shahriyar Shahraki
Jalaleddin Gorgij

Introduction

Ferdowsi's *Shahnameh* is more than a heroic epic; it is a multilayered work that reflects psychological, philosophical, and ethical concepts within its mythological and historical narratives. This monumental text not only recounts the history and culture of Iran through heroic tales but also symbolically portrays the structures of the human psyche. One of the most effective approaches to uncovering the hidden layers of the *Shahnameh* is the application of Carl Gustav Jung's theory of archetypes. Jung argued that within the collective unconscious of humanity, primordial and universal patterns exist that recur across cultures in the form of characters and narratives. Among these archetypes, the "Wise Old Man" stands out as a symbol of wisdom, experience, and guidance, appearing in critical moments as counsellor and mentor. In the *Shahnameh*, two figures, Gudarz of Iran and Piran of Turan, despite standing on opposing sides of the battlefield, share striking similarities in their wisdom, prudence, and social roles. This article focuses on comparing these two characters, aiming to demonstrate how Ferdowsi reimagines wisdom within the epic framework and elevates it as a force distinct from physical strength and military valor.

Method, Review of Literature, Purpose

The methodology of this study is descriptive–analytical, based on textual analysis of the *Shahnameh* within the framework of Jungian analytical psychology. First, the narrative portrayals of Piran and Gudarz are outlined; then their shared and divergent traits in political counsel, crisis management, ethical conduct, and their roles in prolonging or resolving conflicts are examined. Previous research has largely concentrated on historical, narrative, or moral aspects of *Shahnameh* characters, with limited attention to psychological and archetypal readings. While some studies have noted the role of wisdom in decision-making or Piran's conciliatory actions, no comprehensive comparative analysis of Gudarz and Piran as manifestations of the "Wise Old Man" archetype has been undertaken. The purpose of this article is to

* Associate Prof in Persian Language and Literature, Sistan & Balouchestan University of Zahedan, Zahedan, Iran. vacegh40@yahoo.com

Article Info: Received: 2025-08-10, **Accepted:** 2025-12-17

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

fill this gap by analyzing the two figures across opposing fronts and revealing how each embodies a distinct dimension of wisdom within the collective unconscious. Thus, the study seeks to provide a fresh perspective on the psychological structure of these characters and to highlight their ethical and mythological implications in Ferdowsi's narrative.

Discussion

Gudarz and Piran are two prominent figures from the opposing camps of Iran and Turan who appear contemporaneously in the *Shahnameh*. Their destinies are intricately intertwined: Gudarz serves from the reign of Kay Kavus to the end of Kay Khosrow's rule, while Piran serves under Afrasiyab until the battle of Davazdah Rokh (twelve faces). Both exit the narrative at the same juncture. Piran is slain by Gudarz, and Gudarz subsequently disappears from the epic. This parallelism and shared fate signify the confrontation of two balanced forces across the battlefield.

In terms of lineage and social standing, Gudarz is the most distinguished son of Gashvad and holds a prominent position within his clan. He is consistently portrayed as elder, counselor, and commander, with his descendants collectively referred to as the "Gudarzians." Piran, likewise, is the foremost son of Viseh, ruler of Khotan, and enjoys high rank in Afrasiyab's court. As chief counsellor and commander, he plays a vital role in maintaining the cohesion of Turan's army.

Both figures assume pivotal roles in critical historical moments. Gudarz repeatedly guides Iran's army with prudence, resolving crises and ultimately defeating Piran. Piran, on the other hand, restrains Afrasiyab from rash decisions, supports Siavash and Kay Khosrow, and even faces death with dignity. These traits render him a manifestation of the Wise Old Man archetype within the realm of darkness.

The commonalities between Gudarz and Piran include wisdom, experience, advisory capacity, and crisis management. Both act as restraining forces against the impulsive decisions of younger warriors. The difference lies in their contexts: Piran is often constrained by Turan's political pressures and fails to secure lasting peace, whereas Gudarz, backed by his firm position in Iran, demonstrates greater authority in directing events.

From a Jungian perspective, Gudarz represents the Wise Old Man aligned with light and truth, serving justice and collective wisdom. Piran, though intelligent and benevolent, is bound to the destructive power of Turan and ultimately perishes due to this allegiance. This duality illustrates Jung's notion that archetypes are neutral and can serve either growth or distortion depending on context. Ferdowsi, through these two figures, conveys that wisdom is not confined to one nation but is inherent to humanity itself.

Conclusion

The findings of this study reveal that both Gudarz and Piran embody the archetype of the Wise Old Man: Gudarz in the realm of light and righteousness, and Piran in the realm of darkness and uncertainty. Their confrontation reflects the inner structure of the human psyche, symbolizing the tension between conscience and shadow within the collective unconscious. Ferdowsi, by crafting these two characters, elevates wisdom as a vital force alongside courage and physical strength. Each demonstrates, in distinct ways, that the survival of society and the endurance of human values depend upon rationality and experience.

Thus, the *Shahnameh* is not merely an epic of battles and heroism but also a philosophical testament to wisdom and prudence embedded within its narratives and characters. The comparative analysis of Gudarz and Piran underscores that wisdom can manifest across opposing fronts and even within the enemy's camp as a symbol of rationality.

Keywords: Shahnameh, Gudarz, Piran Viseh, Wise Old Man, Archetype, Jung

References:

Barani, M., & Teimouri, F. (2018). The necessity of the archetype of the wise old man in human education (Focusing on Nezami and Eskandarnameh). *Comparative and Mystical Literature Studies*, (2), 85–102. https://sid.ir/paper/165302/fa [In Persian]

Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces*. Princeton University Press.

Davoudnia, N., Seraj Khorami, N., & Jowlazadeh Esmaili, A. (2014). Psychological analysis of Piran Wisseh's character (the Turanian athlete) in the *Shahnameh* of Ferdowsi. *Baharestan-e Sokhan (Persian Literature)*, (27), 114–189. http://noo.rs/8RvVn [In Persian]

Edinger, E. F. (1972). *Ego and archetype: Individuation and the religious function of the psyche*. Shambhala.

Ferdowsi, A. (2015). *Shahnameh* (J. Khaleghi-Motlagh, Ed.; 1st ed.). Sokhan. [In Persian]

Gorji, M., & Tamimdari, Z. (2012). Pire Moghan and Jung's archetype of wise old man: A comparative study. *Mytho-Mystic Literature Journal (Persian Language and Literature Journal)*, 8(28), 151–177. https://sid.ir/paper/139669/fa [In Persian]

Hadadian, S., Heidari, A., & Sahraei, G. (2018). Analysis of the archetype of the wise old man in *Kalila and Dimna*. *Prose Studies in Persian Language*, 43, 45–62. [In Persian]

Hamidian, S. (2004). *An introduction to Ferdowsi's thought and art* (2nd ed.). Nahid. [In Persian]

Hillman, J. (1979). *The dream and the underworld*. Harper & Row.

Islami Nodoushan, M. A. (1984). *Life and death of heroes in* Shahnameh (4th ed.). Yazdan Publishing. [In Persian]

Islami Nodoushan, M. A. (2000). *Sarv-e Sayeh-Fekan* (1st ed.). Iranian Calligraphers Association Publishing. [In Persian]

Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious* (Collected Works, Vol. 9, Part 1). Princeton University Press.

Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. Dell.

Kazazi, M. (2011). *Ferdowsi and* Shahnameh *composition* (J. Khaleghi-Motlagh, Ed.; 1st ed.). Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]

Khosravi, A. (2013). *Analysis of heroic mythical fragments of* Shahnameh *from the viewpoint of analytical psychology of Jung* [Doctoral dissertation, University of Isfahan]. [In Persian]

Khosravi, A., Barati, M., & Rouzatian, S. M. (2013). A study of archetype of shadow in Shahnameh. *Kavoshnameh*, 4(27), 76–102. 20.1001.1.17359589.1393.14.27.3.9 [In Persian]

Mehr, S. M. (2009). The mastermind of Shahnameh: An analysis of the character of Piran Viseh. *Roshd Journal of Persian Language and Literature*, (92), 12–13. http://noo.rs/XfP9V [In Persian]

Mirshakak, Y. (1990). *In the shadow of Simorgh*. Barg Publishing. [In Persian]

Mousavi, Z. (2000). The character of Goudarz in Ferdowsi's *Shahnameh*. *Keyhan Journal*, 163, 10–14. http://noo.rs/ZsOrl [In Persian]

Noury, A., & Kermanshahi, M. (2020). The wisdom of Piran in the mythological section of Ferdowsi's Shahnameh. *Biannual Journal of Epic Literature*, 4(6), 331–362. [In Persian]

Parnian, M., & Bahmani, S. (2012). The analysis of mythological symbols in *Shahnameh*. *Textual Criticism of Persian Literature (Researches on Persian Language and Literature)*, 4(1), 91–110. https://sid.ir/paper/454091/fa [In Persian]

Rouzatian, M., & Mirbagheri Fard, A. A. (2012). An analysis of "blaming behavior" with respect to archetype of persona in Jung's psychology. *Poetry Studies (Bustan Adab)*, 2(3), 121–141. https://doi.org/10.22099/jba.2012.309 [In Persian]

Safa, Z. (2011). *Epic poetry in Iran* (5th ed.). Ferdows Publishing. [In Persian]

Saberi Nikoo, Z., Kazazi, M., & Parnian, M. (2021). The analysis of Jung's theory of the unconsciousness in Goudarz's dream interpretation (in Ferdowsi's *Shahnameh*). *Literary Research*, (74), 63–95. http://noo.rs/InNmp [In Persian]

Salimi, S. (2015). *A study on the family of Goudarz in Iran's historical and epic narratives* [Master's thesis, University of Tabriz, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages]. [In Persian]

Toghyan Sakai, M. Y. (2009). *The families of Goudarz and Piran in* Shahnameh (1st ed.). Alhoda International Publishing. [In Persian]

Von Franz, M. L. (1995). *Archetypal patterns in fairy tales*. Inner City Books.

Yahaghi, M. J. (2015). *Dictionary of myths and narrative symbols in Persian literature*. Farhang-e Moaser. http://noo.rs/Ij3l1 [In Persian]

مجله‌ی شعرپژوهی دانشگاه شیراز
تابستان ۱۴۰۵
شعرپژوهی
Shiraz University
شاپا الکترونیکی: ۷۷۵۱-۲۹۸۰
مقاله‌ی علمی پژوهشی، سال ۱۸، تابستان ۱۴۰۵
شماره‌ی دوم، پیاپی ۶۸، صص ۱۱۹-۱۳۶
OPEN ACCESS
DOI: 10.22099/JBA.2025.53884.4670

پیرانِ توران و گودرزِ ایران؛ مقایسه‌ی دو نمادِ خردِ شاهنامه فردوسی بر مبنای کهن‌الگوی پیر خردمند یونگ

عبدالله واثق عباسی*
شهریار شهرکی**
جلال‌الدین گرگیج***

چکیده

شخصیّت‌های گودرز گشوادگان و پیران ویسه در *شاهنامه‌ی* فردوسی، دو چهره‌ی برجسته از دو جبهه‌ی متقابل ایران و توران‌اند که با وجود تفاوت در سرنوشت، از نظر جایگاه سیاسی، ویژگی‌های شخصیتی، خردمندی، تدبیر و نقش‌آفرینی اجتماعی، شباهت‌های چشمگیری دارند. این مقاله با هدف تحلیل تطبیقی این دو شخصیّت در چارچوب نظریه‌ی روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ، به بررسی بازتاب کهن‌الگوی «پیر خردمند» در ساختار روایی *شاهنامه* می‌پردازد. پرسش اصلی پژوهش آن است که فردوسی چگونه دو شخصیّت مورد نظر را در دو سویه‌ی خیر و شر بازنمایی می‌کند و این تقابل، کدام دلالت‌های روان‌شناختی و اخلاقی را در ساختار روایی *شاهنامه* به همراه دارد. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل متنی ادبی و منابع روان‌شناسی تحلیلی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که گودرز و پیران، هر دو تجلّی‌هایی از کهن‌الگوی پیر خردمند هستند؛ گودرز در جبهه‌ی نور و راستی، و پیران در جبهه‌ی تاریکی و تردید. این دوگانگی، بازتابی از ساختار روان انسان و تقابل میان وجدان و سایه در ناخودآگاه جمعی است. این تقابل افزون بر تقویت بُعد حماسی *شاهنامه*، بستری فراهم می‌آورَد تا مفاهیم ژرف روان‌شناختی در چارچوبی اسطوره‌ای و روایی، به‌گونه‌ای نظام‌مند قابل تحلیل باشند.

واژه‌های کلیدی: پیران ویسه، پیر خردمند، *شاهنامه*، کهن‌الگو، گودرز، یونگ.

* دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران vacegh40@yahoo.com
** دانش‌آموخته‌ی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، زاهدان، ایران shahrakishahryar@gmail.com (نویسنده‌ی مسئول)
*** دانش‌آموخته‌ی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان (مدرس مدعو)، زاهدان، ایران jalal.gorgij@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۵/۱۹، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۹/۲۶

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

۱. مقدّمه و بیان مسئله

شاهنامه‌ی فردوسی، فراتر از یک متن حماسی، اثری چندلایه و ژرف‌ساختی است که در بطن روایت‌های اسطوره‌ای و تاریخی خود، مفاهیم روان‌شناختی، فلسفی و اخلاقی را بازتاب می‌دهد. این اثر سترگ، نه‌تنها تاریخ و فرهنگ ایران‌زمین را در قالب داستان‌های پهلوانی بازگو می‌کند، بلکه به‌گونه‌ای نمادین، ساختارهای روان انسان را نیز به تصویر می‌کشد. یکی از ابزارهای مهم برای فهم لایه‌های پنهان *شاهنامه*، بهره‌گیری از نظریّه‌ی کهن‌الگوهای کارل گوستاو یونگ (Carl Gustav Jung) (۱۹۶۱-۱۸۷۵م) است. یونگ بر این باور بود که در ناخودآگاه جمعی بشر، الگوهایی ازلی و همگانی وجود دارند که در قالب شخصیّت‌ها، نمادها و روایت‌ها، در فرهنگ‌های گوناگون تکرار می‌شوند (Jung, 1959: 4). یکی از کهن‌الگوهای بنیادین در این نظریّه، «پیر خردمند» (Wise Old Man) است؛ نمادی از خرد، تجربه، راهنمایی و آگاهی درونی که در لحظات بحرانی، نقش راهبر و مشاور را ایفا می‌کند (Pearson, 1991: 88).

در *شاهنامه*، دو شخصیت گودرز گشوادگان و پیران ویسه، به‌رغم قرارگرفتن در دو جبهه‌ی متقابل ایران و توران، از نظر ویژگی‌های شخصیّتی، خردمندی، تدبیر و نقش‌آفرینی اجتماعی، شباهت‌های چشمگیری به هم دارند. گودرز، سردار و مشاور خردمند در جبهه‌ی ایران، و پیران، سپهسالار و رایزن دانای افراسیاب در جبهه‌ی توران است. هر دو در بزنگاه‌های تاریخی، نقش‌هایی کلیدی ایفا می‌کنند، در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و نظامی حضور دارند، و در عین حال، حامل نوعی خرد و تدبیر هستند که آنان را از سایر پهلوانان متمایز می‌سازد (حمیدیان، ۱۳۸۳: ۱۰۰). این تقارن و تقابل، تنها در سطح روایی باقی نمی‌ماند، بلکه می‌توان آن را بازتابی از دو قطب روان انسان در نظریّه‌ی یونگ دانست: وجدان و سایه، نور و تاریکی، آگاهی و ناآگاهی.

گودرز، نماد پیر خردمند در جبهه‌ی نور و راستی است؛ کسی که در خدمت حقیقت، عدالت و خرد جمعی قرار دارد. در مقابل، پیران با آن‌که خردمند و نیک‌اندیش است؛ امّا در خدمت قدرت اهریمنی و ساختار سلطه‌گر توران قرار گرفته و در نهایت، قربانی همین وابستگی می‌شود. این دوگانگی، یادآور آن است که: کهن‌الگوها، بسته به زمینه و جهت‌گیری روانی، می‌توانند در خدمت رشد یا انحراف قرار گیرند (Jung, 1959: 135).

۱. ۱. ضرورت پژوهش

هدف این پژوهش، نقد روانشناختی شخصیت‌های گودرز و پیران با تکیه بر نظریّه‌ی کهن‌الگوی «پیر خردمند» یونگ است. این تحلیل می‌کوشد نشان دهد که چگونه فردوسی، با پرداختن به این دو شخصیّت، نه‌تنها به غنای حماسی اثر خود می‌افزاید، بلکه کمک کرده تا بتوانیم مفاهیم ژرف روان‌شناختی را در قالبی اسطوره‌ای و روایی تفسیر کنیم.

۱. ۲. پرسش‌های پژوهش

چگونه می‌توان گودرز و پیران را به‌مثابه‌ی دو تجلّی از کهن‌الگوی «پیر خردمند» در دو سویه‌ی خیر و شر تحلیل کرد؟
در پس تقابل نهفته‌ی این دو شخصیّت، چه پیام‌های روان‌شناختی، اخلاقی و اسطوره‌ای وجود دارد؟

۱. ۳. روش پژوهش

با وجود پژوهش‌های متعدّد درباره‌ی شخصیّت‌های گودرز و پیران در *شاهنامه*، اغلب این مطالعات به تحلیل‌های تاریخی، روایی یا اخلاقی محدود شده‌اند و کمتر به خوانش روان‌شناختی و کهن‌الگویی این دو شخصیّت توجّه شده است؛ در حالی‌که *شاهنامه*، به‌ویژه در بخش‌های مربوط به نبردهای ایران و توران، بستری غنی برای تحلیل ساختارهای ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگوهای روانی، فراهم می‌آورد. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل متون ادبی، منابع روان‌شناسی تحلیلی و مقایسه‌ی تطبیقی شخصیّت‌ها است.

۱. ۴. پیشینه‌ی پژوهش

در مورد گودرز و پیران و خاندان آن‌ها، مقاله‌ها و پژوهش‌های متعدّدی انجام شده است؛ از جمله: اسلامی ندوشن (۱۳۶۳)، در کتاب *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه‌ی فردوسی*، به روایت داستان زندگی و سرگذشت هفت تن از برجسته‌ترین افراد *شاهنامه*، از جمله پیران ویسه همّت گماشته و تحلیلی بایسته و درخور، در مورد هر یک از آنان ارائه داده است. میرشکّاک (۱۳۶۹) در کتاب *در سایه‌ی سیمرغ*، به پیشینه‌ی خاندان پیران ویسه در *شاهنامه* و اقدامات صلح‌جویانه‌ی او می‌پردازد. موسوی (۱۳۷۹) مقاله‌ای با عنوان «شخصیّت گودرز در *شاهنامه* فردوسی» نگاشته و در آن، به ویژگی‌های بارز شخصیّتی گودرز اشاره می‌کند. طغیان ساکایی (۱۳۸۸) در کتاب *خانواده‌های گودرز و پیران در شاهنامه*، به توصیف روایی داستان‌های این دو تبار در *شاهنامه‌ی* فردوسی اهتمام ورزیده است. آزادی‌مهر (۱۳۸۸) در مقاله‌ی «مغز متفکّر *شاهنامه* (تحلیلی بر شخصیّت پیران ویسه)» به پاره‌ای از اقدامات خردمندانه و میانجی‌گرانه‌ی پیران در *شاهنامه* اشاره می‌کند. گرجی و تمیم‌داری (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «تطبیق پیر مغان *دیوان حافظ* با کهن‌الگوی پیر خردمند یونگ»، نشان داده‌اند که شخصیّت پیر مغان در شعر حافظ، تجلّی روشنی از این کهن‌الگوست و با ویژگی‌هایی چون خرد، راهنمایی و آگاهی معنوی، هم‌راستا با تعریف یونگ از پیر خردمند است.

روضاتیان و میرباقری‌فرد (۱۳۹۱) در پژوهش خود به تحلیل کهن‌الگوی «نقاب» با توجه به رفتارهای ملامتی پرداخته‌اند. خسروی (۱۳۹۲). در رساله‌ی خود با عنوان *تحلیل بخش اساطیری و پهلوانی شاهنامه از دیدگاه روانشناسی تحلیلی یونگ* به بررسی کهن‌الگوی پیر خردمند نیز پرداخته است. وی در این بخش، ضمن اشاره‌ای گذرا، گودرز را «پیر خرد کیخسرو در بازگشت به ایران» معرّفی می‌کند. وی سپس، تمرکز اصلی خود را بر تحلیل شخصیّت‌های کیومرث و زال به‌مثابه‌ی دو نمونه‌ی برجسته‌ی پیر خردمند قرار می‌دهد. خسروی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ی «بررسی کهن‌الگوی سایه در *شاهنامه*» به بررسی مصادیق بارز این کهن‌الگو در *شاهنامه* پرداخته‌اند؛ از جمله شخصیّت‌های ضحّاک و دیو سپید در این پژوهش، بررسی شده‌اند. داودنیا و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ی «تحلیل روان‌شناختی شخصیّت پیران ویسه، پهلوان تورانی، در *شاهنامه‌ی* فردوسی» شخصیّت پیران را به دو دوره‌ی پیش از مرگ سیاوش و بعد از مرگ سیاوش، تقسیم می‌کنند. سلیمی (۱۳۹۴)، در پایان‌نامه‌ای با عنوان *تحقیقی درباره‌ی خاندان گودرز در روایات تاریخی و حماسی ایران*، به بررسی تاریخچه‌ی این خاندان براساس روایات مختلف، همّت گماشته است.

بارانی و تیموری (۱۳۹۷) نیز در مقاله‌ای با عنوان «لزوم نقش کهن‌الگوی پیر خردمند در تعلیم بشر»، با تمرکز بر *اسکندرنامه‌ی* نظامی، به بررسی نقش پیر دانا در فرآیند رشد قهرمان پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که نظامی از این کهن‌الگو برای انتقال مفاهیم اخلاقی و فلسفی، بهره برده است. در پژوهشی دیگر، حدّادیان و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان

«تحلیل کهن‌الگوی پیر خردمند در *کلیله و دمنه*»، به بررسی ویژگی‌های مشاوران خردمند در این اثر پرداخته‌اند و مؤلّفه‌هایی چون پیش‌بینی، جذبه و راهنمایی را به‌عنوان عناصر اصلی این کهن‌الگو، معرّفی کرده‌اند. نوری و کرمانشاهی (۱۳۹۹) در مقاله‌ی «چاره‌گری پیران فرزانه در بخش اسطوره‌ای *شاهنامه‌ی* فردوسی» به بررسی وجوه و ابعاد چاره‌گری‌های سه پهلوان نامدار در *شاهنامه* (زال، گودرز و پیران) پرداخته‌اند و خرد و چاره‌سازی‌های این سه تن را توصیف کرده‌اند.

با وجود این پژوهش‌ها، تاکنون مطالعه‌ای جامع که به تحلیل تطبیقی دو شخصیت گودرز و پیران ویسه در *شاهنامه* فردوسی با رویکرد کهن‌الگوی پیر خردمند بپردازد، انجام نشده است. پژوهش حاضر می‌کوشد این خلأ را پر کند و با نگاهی نو، به بررسی ساختار روان‌شناختی این دو شخصیّت در چارچوب نظریّه‌ی یونگ بپردازد.

۲. مبانی نظری

۲. ۱. کهن‌الگوی «پیر خردمند» در روان‌شناسی یونگ

کارل گوستاو یونگ، روان‌پزشک و نظریّه‌پرداز برجسته‌ی سوئیسی، با معرّفی مفهوم «ناخودآگاه جمعی» (Collective Unconscious)، بنیان‌گذار رویکردی نوین در تحلیل روان انسان شد. به باور یونگ، ناخودآگاه جمعی، لایه‌ای ژرف‌تر از ناخودآگاه فردی است که در آن، الگوهایی ازلی و همگانی به نام «کهن‌الگو» (Archetype) جای دارند. این کهن‌الگوها، ساختارهایی روانی‌اند که در طول تاریخ بشر، در قالب نمادها، اسطوره‌ها، افسانه‌ها و ادبیات، تکرار شده‌اند (Jung,1959:4).

یکی از کهن‌الگوهای بنیادین در این نظام، «پیر خردمند» است. این کهن‌الگو نماد خرد، تجربه، راهنمایی و آگاهی معنوی است که در لحظات بحرانی، به‌عنوان مشاور، راهبر یا نجات‌بخش ظاهر می‌شود. پیر خردمند، اغلب در قالب شخصیّتی سال‌خورده، آرام، دانا و رازآلود، نمود می‌یابد که قهرمان را در مسیر فردیّت و خودشناسی یاری می‌کند (همان: ۱۳۶-۱۳۴). یونگ در آثار خود، پیر خردمند را «نقاب خدا» می‌نامد؛ چرا که این کهن‌الگو، تجلّی خردی فراتر از عقل فردی است و به‌نوعی با ناخودآگاه متعالی پیوند دارد. این شخصیّت، گاه در رؤیاها و اسطوره‌ها به‌صورت پیرمردی با عصا، جادوگر، راهب، یا پیامبر ظاهر می‌شود و گاه در ادبیات، در قالب شخصیّت‌هایی چون مرلین، گاندالف، لقمان، یا پیر مغان نمود می‌یابد (Jung, 1959: 136؛ Pearson, 1991: 88). کارول پیرسون، از مفسّران برجسته‌ی نظریّه‌ی یونگ، در کتاب *Awakening the Heroes Within*، پیر خردمند را یکی از دوازده کهن‌الگوی اصلی روان انسان می‌داند و ویژگی‌های آن را چنین برمی‌شمارد: «درک شهودی، آرامش درونی، توانایی دیدن فراتر از ظاهر، و تمایل به راهنمایی دیگران بدون سلطه‌گری» (Pearson, 1991: 89).

در نظریّه‌ی روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ، کهن‌الگوها به‌عنوان ساختارهای بنیادین روان انسان، نقشی کلیدی در شکل‌گیری تجربه‌های فردی و جمعی ایفا می‌کنند. یکی از برجسته‌ترین این کهن‌الگوها، «پیر خردمند» یا «سنکس» (Senex) است که نماد خرد، بینش، و هدایت معنوی در ناخودآگاه جمعی به‌شمار می‌رود. این کهن‌الگو معمولاً در قالب پیرمردی دانا، منزوی و گاه رازآلود ظاهر می‌شود که در لحظات بحرانی، قهرمان را به سوی مسیر درست راهنمایی می‌کند (VonFranz, 1978: 207–208).

یونگ این شخصیّت را تجسّمی از «خود متعالی» (Self) می‌دانست که در مراحل پایانی فرآیند فردیّت (Individuation) پدیدار می‌شود؛ زمانی که فرد از مواجهه با سایه، آنیما/آنیموس، و بحران‌های درونی عبور کرده و به مرحله‌ی انسجام روانی نزدیک شده است. پیر خردمند در این مرحله، نه‌تنها راهنما، بلکه نگهبان مرزهای روان و واسطه‌ای میان خودآگاه و ناخودآگاه است (Jung, 1964: 183). در ادبیات تطبیقی، این کهن‌الگو به‌صورت شخصیّت‌هایی چون مرلین در افسانه‌های آرتوری، گاندالف در آثار تالکین، و دانبلدور در مجموعه‌ی *هری پاتر* ظاهر می‌شود. این شخصیّت‌ها نه‌تنها دانا، بلکه حامل خردی فراتر از زمان و مکان‌اند و اغلب در آغاز سفر قهرمان، نقش راهنما و مشاور را ایفا می‌کنند. چنین چهره‌هایی، به‌ویژه در ساختار «سفر قهرمان» که جوزف کمپبل آن را تبیین کرده، نقش آغازگر تحوّل درونی قهرمان را بر عهده دارند (Pearson, 1991: 45–47).

از منظر روان‌شناختی، پیر خردمند نماد انسجام، بلوغ روانی و اتّصال به لایه‌های عمیق‌تر روان است. او در رؤیاها، ممکن است به‌صورت استاد، جادوگر یا حتّی صدایی درونی ظاهر شود که فرد را به سوی معنا و خودشناسی سوق می‌دهد (Mattoon, 1981: 92). این چهره، حامل دانشی است که از تجربه‌ی زیسته، سنّت‌های فرهنگی و ناخودآگاه جمعی سرچشمه می‌گیرد و به همین دلیل، در فرهنگ‌های گوناگون با جلوه‌هایی متفاوت، امّا کارکردی مشابه حضور دارد. در سنّت‌های شرقی، این کهن‌الگو در قالب شخصیت‌هایی چون کنفوسیوس، لائوتسه، و ویاسا ظاهر می‌شود که همگی حامل خردی اخلاقی و معنوی‌اند. در سنّت‌های دینی نیز، چهره‌هایی چون ابراهیم (ع)، موسی (ع) و سلیمان (ع) در سنّت یهودی–مسیحی، و لقمان در سنّت اسلامی، تجسّم‌هایی از این کهن‌الگو به‌شمار می‌روند (Robertson, 1995: 134–136).

با این‌حال، کهن‌الگوی پیر خردمند نیز همچون دیگر کهن‌الگوها، سایه‌ای دارد. اگر این چهره بیش از حد، به خرد خود متّکی شود یا از تعامل با دیگران کناره‌گیری کند، ممکن است به شخصیّتی متکبّر، خشک‌اندیش یا منزوی تبدیل شود که به‌جای راهنمایی، داوری و تحقیر می‌کند. این جنبه‌ی تاریک، بخشی از فرایند درونی‌سازی خرد است که اگر نادیده گرفته شود، به خودبرتربینی یا انزوا می‌انجامد (Edinger, 1972: 120–123). در مجموع، کهن‌الگوی پیر خردمند نه‌تنها در روان فردی، بلکه در ساختارهای فرهنگی و ادبی نیز حضوری پررنگ دارد. تحلیل این کهن‌الگو در متون کلاسیک فارسی، به‌ویژه *شاهنامه‌ی* فردوسی، می‌تواند افق‌های تازه‌ای در فهم شخصیّت‌هایی چون گودرز و پیران ویسه بگشاید؛ شخصیّت‌هایی که هر یک به‌گونه‌ای، تجسّمی از خرد، تجربه و هدایت در بستر حماسه‌ی ملّی‌اند.

در متون ادبی، پیر خردمند معمولاً در نقطه‌ای از روایت ظاهر می‌شود که قهرمان دچار بحران، تردید یا گم‌گشتگی است. او با ارائه‌ی بینش، پیش‌بینی، یا آزمون، قهرمان را به مرحله‌ای بالاتر از آگاهی هدایت می‌کند. این نقش، گاه بیرونی است (شخصیّتی واقعی در داستان) و گاه درونی (تجلّی خرد ناخودآگاه در روان قهرمان). در متون فارسی نیز، این کهن‌الگو حضوری پررنگ دارد. شخصیّت‌هایی چون پیر مغان در غزل حافظ (گرجی و تمیم‌داری، ۱۳۹۱: ۱۵۵)، لقمان در حکایات اخلاقی و پیر دانای *اسکندرنامه‌ی* نظامی (بارانی و تیموری، ۱۳۹۷) همگی بازتاب‌هایی از این الگو هستند. در *شاهنامه* فردوسی، که ساختاری اسطوره‌ای و روان‌محور دارد، این کهن‌الگو در قالب شخصیّت‌هایی چون زال، گودرز، و حتّی پیران‌ویسه نمود می‌یابد.

نکته‌ی مهم در نظریّه‌ی یونگ آن است که کهن‌الگوها خنثی‌اند و بسته به زمینه‌ی روانی و اخلاقی، می‌توانند در خدمت نور یا تاریکی قرار گیرند. پیر خردمند نیز، اگرچه نماد خرد است؛ امّا ممکن است در خدمت قدرت‌های اهریمنی قرار گیرد و به‌جای هدایت، به اغواگری یا انفعال منجر شود (Jung, 1959: 137). این نکته، در تحلیل شخصیّت‌هایی چون

پیران ویسه در *شاهنامه*، اهمیّت ویژه‌ای دارد. در ادامه، به بررسی خویشکاری‌های مشترک میان گودرز و پیران پرداخته خواهد شد و سپس، روانشناسی این دو شخصیّت، تحلیل خواهد شد.

۳. بحث و بررسی

۳. ۱. توصیف دو پیر خردمند *شاهنامه*: گودرز و پیران

در *شاهنامه‌ی* فردوسی، که ساختاری اسطوره‌ای و روان‌محور دارد، این کهن‌الگو در قالب شخصیّت‌هایی چون زال، گودرز و حتّی پیران ویسه نمود می‌یابد. گودرز، مشاور خردمند کیخسرو، بارها در بزنگاه‌های سیاسی و نظامی، نقش راهبر و داور را ایفا می‌کند. برای نمونه، در ماجرای اختلاف رستم و کیکاووس، این گودرز است که با تدبیر، بحران را مدیریّت می‌کند (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۲۷۶). همچنین در جنگ دوازده‌رخ، گودرز با خرد و تدبیر، سپاه ایران را سامان می‌دهد و در نهایت، پیران را شکست می‌دهد (همان: ۷۶۲). پیران ویسه نیز، با وجود قرارگرفتن در جبهه‌ی توران، شخصیّتی خردمند، صلح‌جو و آینده‌نگر است. او بارها افراسیاب را از تصمیم‌های شتاب‌زده بازمی‌دارد، از سیاوش و کیخسرو حمایت می‌کند و حتّی در لحظه‌ی مرگ، باوقار و خردمندانه رفتار می‌کند (همان: ۷۸۵). این ویژگی‌ها، او را به تجلّی کهن‌الگوی پیر خردمند در جبهه‌ی تاریکی بدل می‌سازد.

۳. ۱. ۱. وجوه مشترک گودرز و پیران در *شاهنامه*

۳. ۱. ۱. ۱. هم‌زمانی حضور و فرجام مشابه

گودرز گشوادگان و پیران ویسه، دو چهره‌ی برجسته از دو جبهه‌ی ایران و توران‌اند که در دوره‌ای هم‌زمان، در *شاهنامه* حضور دارند و سرنوشت آن‌ها به‌گونه‌ای شگفت‌انگیز به‌هم گره خورده است. گودرز از دوران کیکاووس تا پایان پادشاهی کیخسرو و پیران نیز از زمان افراسیاب تا نبرد دوازده‌رخ در عرصه‌ی *شاهنامه* حضور دارند. پیران در کارزار دوازده‌رخ، از صحنه‌ی *شاهنامه* کنار می‌رود و دورهٔ قهرمانی و دلاوری گودرز نیز پس از مرگ پیران به پایان می‌رسد، زیرا که گودرز پس از آن، در هیچ نبردی حضور ندارد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۷۶۲–۷۷۱). اسلامی‌ندوشن این هم‌زمانی و فرجام مشابه را نشانه‌ای از تقابل دو نیروی هم‌سنگ در دو جبهه می‌داند: «گودرز و پیران، دو چهره از یک روح‌اند که در دو سوی میدان ایستاده‌اند؛ یکی در خدمت نور، دیگری در بند تاریکی» (۱۳۶۳: ۹۸).

۳. ۱. ۱. ۲. جایگاه در خاندان، تبار پهلوانی و فرماندهی نظامی

گودرز، مهمترین فرزند گشواد قارن است. او نسبت به سایر افراد این خاندان، جایگاه برجسته‌تری دارد و از بزرگ‌ترین جنگاوران ایران محسوب می‌شود، پیوسته به‌عنوان کدخدا و ریش‌سفید و مشاور و پهلوان در دربار حضور دارد و از تیره و تبار وی، با اصطلاح «گودرزیان» یاد می‌شود. (اسلامی‌ندوشن، ۱۳۶۳: ۱۰۱) پیران، سرآمد فرزندان ویسه و حاکم شهر ختن است، مرتبه‌ی ویژه‌ای در دربار افراسیاب دارد و مشاور عالی و سپهسالار افراسیاب است. سلیمی در پژوهش خود درباره‌ی خاندان گودرز، تأکید می‌کند که «گودرز نه‌تنها فرمانده نظامی، بلکه حافظ خرد جمعی ایران است» (۱۳۹۴: ۱۱۵) و طغیان‌ساکایی نیز پیران را «ستون خرد توران» می‌نامد (۱۳۸۸: ۱۹۸).

سپهسالاری و فرماندهی در خاندان گودرز از زمان نیای بزرگش، کاوه آغاز شد و می‌توان گفت کنش‌های فراوان این خاندان در امور مهم، به این منظور بوده که آن‌ها به واسطه‌ی نیای خویش، خود را نشانندهٔ شاه بر تخت سلطنت،

پاسداران حقیقی مرز و بوم ایران‌زمین و گره‌گشای پیش‌آمدهای حساس و دشوار مملکت می‌دانند. رهاندن و آوردن کیخسرو از توران زمین و برگزیدن او به عنوان شاه جدید، یکی از این اقدامات است. در توران نیز پیشینه‌ی سپهسالاری ویسگان، به زمان ویسه، پدر پیران می‌رسد(طغیان‌ساکایی، ۱۳۸۸: ۲۱۲). نقش آن‌ها در دوره‌ی افراسیاب بسیار حائز اهمیّت است؛ به‌گونه‌ای که اگر خاندان ویسه در توران نباشند، افراسیاب و سپاهش بی‌ستون و بی‌پشتیبان می‌شوند. از جمله جنگ‌هایی که پیران فرماندهی آن‌ها را بر عهده دارد، می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

افراسیاب به پیران فرمان می‌دهد تا سپاه را به‌سرعت به لب رود جیحون برساند و مانع از رسیدن کیخسرو به ایران شود (فردوسی،۱۳۹۴،ج۱: ۴۳۷). افراسیاب از آمدن قوای ایران به کاسه‌رود واقف می‌شود و پیران ویسه را با خیل عظیمی، به منظور رویارویی با ایرانیان روانه می‌سازد (همان: ۴۹۰). پس از گریز تژاو از مقابل بیژن و سپاه ایران، پیران ویسه با لشکری به جنگ با ایرانیان می‌رود (همان: ۴۹۵). شاه ترکان بعد از جشنی که به پاسداشت پیروزی در نبرد لاون می‌گیرد، جهت جلوگیری از حمله‌ی ایرانیان، پیران و سپاهش را مأمور مراقبت از مرز می‌کند (همان، ج۲: ۵۱۶). همچنین افراسیاب بعد از جنگ کاموس و شکست تورانیان توسط رستم و ارتش ایران، لشکری را به سپهبدی پیران، برای مقابله با رستم اعزام می‌کند (همان: ۶۳۰). به‌علاوه، افراسیاب بعد از هجوم رستم و بیژن به کاخش، به اندیشه‌ی تاختن به ایران و کین‌جویی از ایرانیان می‌افتد و به پیران ویسه، مأموریّت حمله به ایران می‌دهد (همان: ۶۹۳).

در طرف مقابل نیز، گودرز به واسطه‌ی دلاوری و کارآزمودگی فراوان، هرجا که نیاز باشد، از جانب شاه به منصب سرداری سپاه برگزیده و روانه‌ی آوردگاه می‌شود؛ از جمله: کیکاووس در صف‌آرایی برابر دیوان مازندران، گودرز را به عنوان امیر جناح چپ لشکر ایران برمی‌گزیند (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۲۲۸). گودرز به سپاه بربرستان حمله می‌کند و آن‌ها را در هم می‌شکند (همان: ۲۳۵). پس از هجوم سپاه جنگاوران افراسیاب به مرز ایران، کی‌خسرو، لشکر چهارم را به رهبری پورگشواد، به مرز ریوند می‌فرستد تا با سپاه پیران ویسه به نبرد پردازد (همان، ج ۲: ۶۹۵). گودرز در جنگ بزرگ کیخسرو، امیر جناح چپ لشکر می‌شود (همان، ج۱: ۲۲۸). پس از تسخیر قلعه‌ی بهشت‌کَنگ، کیخسرو به محض اطّلاع از تهاجم مجدّد افراسیاب، به کمک خاقان چین، گودرز را به فرماندهی سپاهی به مقابله با آن‌ها می‌فرستد (همان، ج ۲: ۸۵۰). گودرز و پیران خاندان پهلوانی نیز دارند. «دودمان گودرز را می‌توان جنگاورترین دودمان پهلوانی در *شاهنامه* دانست.» (کزازی، ۱۳۹۰: ۴۶۱)

اگر شیر با کین گودرزیان / بپیچد تنش را سرآید زمان

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۵۳)

دلاوری و نقش‌آفرینی‌های خاندان ویسه نیز در سوی دیگر، بسیار حیرت‌انگیز است: در حین جنگ کین‌خواهی سیاوش که رستم، افراسیاب را درمانده و گرفتار می‌سازد، هومان با گرز به کتف رستم می‌زند و افراسیاب را نجات می‌دهد (همان، ج۱: ۴۱۴). پیلسَم در پیکار کین‌خواهی سیاوش، داوطلب رزم با رستم می‌شود و همزمان با گیو و فرامرز، به مبارزه می‌پردازد (همان: ۴۱۳). لهّاک و فرشیدورد و هومان در جنگ لاون برای شکست لشکر ایران، به قلب سپاه، حمله می‌برند و باعث گریختن فریبرز، سپهسالار ایران، می‌شوند (همان، ج۲: ۵۰۴). پیران در جنگ هماون به هومان دستور می‌دهد تا به همراهی گروهی از تورانیان، ایرانیان را که به کوه هماون پناه برده‌اند، محاصره کنند (همان: ۵۳۷). هومان قبل از شعله‌ورشدن نبرد دوازده‌رخ، از پیران می‌خواهد تا فرمان جنگ را صادر کند و چون با سکوت پیران مواجه می‌شود، به لشکر ایران می‌تازد و برای تحریک بیشتر گودرز و سایر پهلوانان، هماورد می‌طلبد (همان: ۷۰۷-۷۰۸).

۳. ۱. ۱. ۳. نقش مشاور و معتمد شاه

گودرز در دربار کیکاووس و کیخسرو، همواره طرف مشورت می‌شود. او در ماجرای پرواز کیکاووس، جنگ با دیوان و انتخاب پادشاه آینده، نقش کلیدی دارد (همان، ج۲: ۲۵۰–۲۵۱). پیران نیز مشاور اصلی افراسیاب است و در تصمیم‌گیری‌های مهم، از جمله پذیرش سیاوش، ازدواج او با فرنگیس و نگهداری از کیخسرو، نقش دارد (همان، ج ۱: ۳۵۹–۳۶۲). افراسیاب زمانی‌که از نامه‌ی سیاوش آزرده می‌شود، پیران ویسه را برای رای‌زنی فرامی‌خواند، با او خلوت می‌کند و چاره‌ی کار را از او می‌پرسد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۳۴۶–۳۴۷). پیران وقتی می‌خواهد بزرگی و عظمت خودش در توران‌زمین را به سیاوش بنمایاند، چنین می‌گوید:

مرا نیز خویشی است با او به خون — همش پهلوانم، همش رهنمون
همانا بر این بوم‌وبر سدهزار — به فرمان من، بیش باشد سوار

(همان: ۳۵۲)

پیران هنگامی‌که نزد افراسیاب از فرنگیس برای سیاوش خواستگاری می‌کند، افراسیاب به پیران، اختیار تام می‌دهد:

سپاه من و گنج من پیش توست — مرا سودمندی به کم‌بیش توست
ز بسیار و اندک چه خواهی؟ بخواه — ز تیغ و ز مُهر و ز تخت و کلاه
به فرمان و رای تو کردم سخن — تو هرچت بباید، به‌خوبی بکن

(همان: ۳۵۹–۳۶۲)

چون افراسیاب دستور می‌دهد فرنگیس باردار را بکشند، پیران به حضور افراسیاب می‌رود و وی را از این کار ناشایست منصرف می‌کند (همان: ۳۵۹). معمولاً راهنمایی‌های پیران باعث شده تا افراسیاب، انتخاب‌های درست و معقولی داشته باشد. «افراسیاب هرجا که پیران حضور داشته باشد کردارهای بدش تعدیل می‌یابد. پیران عقل منفصل اوست و از این روست که دسیسه‌های گرسیوز، آن‌گاه به کام می‌رسد که پیران در امور دخالت نداشته باشد.» (حمیدیان، ۱۳۸۳: ۲۵۶). افراسیاب در همه‌جا گوش به آرا و نصیحت‌های پیران دارد و سخنان او را می‌پذیرد؛ از جمله پذیرش اسکان سیاوش در سرزمین توران، طرح دامادی سیاوش، پایمردی و شفاعت از فرنگیس و کیخسرو و بیژن و ... . بعد از رهایی بیژن از چاه، رستم به همراه هفت گُرد به دربار افراسیاب، شبیخون می‌زند و کاخ و بارگاه وی را درهم می‌کوبد. افراسیاب برای برگرداندن آبروی از دست رفته، تصمیم می‌گیرد به ایران حمله کند و از پیران ویسه و دانایان توران، مشورت می‌خواهد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۹۴).

گودرز و خانواده‌ی او نیز همین نقش را ایفا می‌کنند. پادشاهان ایران هرجا که صلاح می‌بیند، رأی آن‌ها را جویا می‌شوند و همواره مورد وثوق شاهان ایرانی هستند: کیکاوس چون نامه‌ی گژدهم را می‌خواند و از حمله‌ی سهراب گُرد مطلع می‌شود، با گودرز و گیو و سایر کاردانان مشورت می‌کند و در جست‌وجوی راه چاره برمی‌آید (همان، ج ۱: ۲۷۳–۲۷۲). کیخسرو چون فریبرز را به جای طوس به سپه‌سالاری لشکر می‌فرستد، به او تأکید می‌کند تا گودرز را مشاور خود قرار دهد و در هر کاری، با او رایزنی نماید و در جنگ، گیو را پیشرو سپاه خود قرار دهد (همان: ۵۰۰). پیش از اعزام چهار لشکر به مصاف تورانیان، کیخسرو از حمله‌ی ترکان به ایران آگاهی می‌یابد؛ پس با دانایان و مشاوران خود از جمله

گودرز و گیو و فرهاد و رهام و بیژن به مشورت می‌نشیند (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۹۴). گودرز و گیو از کنار دریای چیچست می‌گذرند که هوم عابد را می‌بینند؛ در نتیجه، از وجود افراسیاب در آب آگاه می‌شوند و بی‌درنگ به کیخسرو و کیکاوس اطّلاع می‌دهند (همان: ۸۸۰). کیخسرو قبل از سفر پایانی، گودرز را فرا می‌خواند و مسئولیّت گنج‌ها و هزینه‌کرد آن‌ها را به او می‌سپارد (همان: ۹۰۲).

۳. ۱. ۱. ۴. از دست‌دادن عزیزان در جنگ‌های ایران و توران و تقابل دو خاندان

هر دو خاندان، بیشترین تلفات را در نبردهای ایران و توران متحمّل می‌شوند. در جنگ لاوَن، هفتادوهشت تن از فرزندان و نوادگان گودرز کشته می‌شوند (همان: ۷۳۵). در سوی دیگر، پیران، برادرانش: هومان و نستیهن، پسرش، رویین، و صدها تن از خویشانش را از دست می‌دهد. جریره، دختر پیران، پس از کشته‌شدن فرزندش، فرود، به دست بیژن و رهام، خودکشی می‌کند (همان: ۷۵۵). اسلامی‌ندوشن می‌نویسد: «در میان دشمنان ایران، هیچ سیمایی غم‌آلودتر و موقّرتر از پیران نیست. او با تمام وجود می‌کوشد از خون‌ریزی جلوگیری کند؛ امّا قربانی همان جنگی می‌شود که نمی‌خواست در آن باشد» (۱۳۷۹: ۱۰۰).

در پیکارهایی که گودرز و پیران در آن‌ها حضور دارند، در حقیقت نبرد، تنها میان سپاه ایران و توران نیست، بلکه مبارزه بر سر خصومت‌های این دو قوم و انتقام‌گیری و کینه‌کشی نیز هست. «فردوسی در خاتمه‌ی داستان بیژن و منیژه که پس از آن، نبرد دوازده‌رخ، رخ می‌دهد، می‌گوید به پیران و گودرز پرداختم و پیداست که نبرد مذکور را نبرد پیران و گودرز می‌داند.» (حمیدیان، ۱۳۸۳: ۲۶۶). زمانی که گیو، پیران را اسیر کرده با پای‌مردی کیخسرو از کشتنش دست می‌کشد؛ ولی برای تحقیر و بی‌احترامی به پیران، گوشش را سوراخ می‌کند، دستانش را استوار می‌بندد و از او پیمان می‌گیرد تا جز زنش، گلشهر، فرد دیگری دستش را نگشاید (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۴۳۵).

حتّی نحوه‌ی تقابل این دو خاندان در جنگ دوازده‌رخ به خوبی نمایانگر کینه‌کشی آن‌ها از یکدیگر است. افراسیاب در سامان‌دهی سپاهیانش در حمله به ایران، لشکری را به فرماندهی پیران ویسه در مرز ایران، مستقر می‌کند (همان، ج۲: ۶۹۳). کیخسرو نیز به محض اطّلاع از این اتّفاق، لشکر چهارمی را به فرماندهی گودرز و با همراهی فرزندانش از جمله: گیو، فرهاد، رهّام، گرازه و بیژن به مرز ایران و توران که محلّ استقرار سپاه پیران و خویشان اوست، اعزام می‌کند (همان: ۶۹۵). «خانواده‌های گودرز و پیران دشمنان اصلی یکدیگرند. فردوسی از میان همه‌ی این جنگ‌ها، تنها و به صورت خیلی مفصّل، به شرح جنگ پیران و گودرز می‌پردازد» (طغیان ساکایی، ۱۳۸۸: ۱۹۸). گودرز، فرزندش گیو را به عنوان پیک نزد پیران می‌فرستد و از او می‌خواهد علاوه بر گنج‌ها، تجهیزات جنگی‌ای را که از ایرانیان به یغما برده‌اند، بازگرداند و علاوه بر آن، پیران، فرزندش و دو برادرش را به عنوان گروگان به حضور گودرز، گسیل کند تا گودرز از حسن نیّت پیران، مطّلع و از جنگ، منصرف گردد:

همه آلت لشکر و سیم و زر — فرستی به نزدیک ما سربه‌سر
و دیگر که پور گزین تو را — نگهبان گاه و نگین تو را
برادرت، هر دو سران سپاه — که هزمان برآرند گردن به ماه
بدان تا شوم ایمن از کار تو — برآرد درخت وفا بار تو

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۹۸)

گویی این پیکار، بین دو کشور و دو لشکر نیست، بلکه جنگ بین دو خاندان است. گودرز با فراستی که دارد، چینش و استقرار سپاه را در بهترین موضع انتخاب می‌کند و پیران نیز همین تدبیر را به کار می‌بندد. بیژن که از تعلّل و درنگ بیش از حد گودرز در صدور فرمان جنگ خشمگین به نظر می‌رسد، نزد گیو می‌رود، به این شرایط اعتراض می‌کند و خواهان دستور حمله است (همان: ۷۰۵-۷۰۶). از آن طرف نیز، هومان دقیقاً همین اقدام را انجام می‌دهد (همان: ۷۰۷-۷۰۸). هومان به لشکر ایران می‌آید و به‌ترتیب نزد رهّام، فریبرز و گودرزگشوادگان می‌رود و با سرزنش آن‌ها، خواهان جنگ است تا این که بیژن از هم‌نبردجویی هومان آگاه می‌شود و علی‌رغم مخالفت گیو، از گودرز رخصت می‌گیرد و به نبرد هومان می‌شتابد (همان: ۷۰۸-۷۲۰).

بیژن بر هومان که نام‌آورترین جنگجوی خاندان ویسه است چیره می‌شود (همان: ۷۲۲). همچنین یکی از برادران پیران، نستیهن، پیش از هنگامه‌ی دوازده‌رخ، توسط بیژن کشته شده است (همان: ۷۲۶). پس از این نبرد است که پیران در نامه‌ای که به گودرز می‌نویسد، در آن پیشنهاد پایان جنگ می‌دهد و از کشتار بی‌رویه‌ی خاندانش توسّط گودرز و فرزندانش، تظلّم و دادخواهی می‌کند. گذشته از این، زمانی که پیران از گودرز درخواست پایان جنگ و جلوگیری از خون‌ریزی را دارد و پافشاری گودرز در خون‌ریختن و انتقام‌جویی را می‌بیند، او نیز خواهان گرفتن انتقام برادران و خویشان خود از گودرز می‌شود:

گر ایدون‌که او برگذشته سخن — به نوّی همی کینه سازد ز بُن
چرا من به کین برادر کمر — نبندم، نخارم بر این کینه سر؟
بر آن خون نهصد سر نامدار — که از تن جدا شد گه کارزار
بباید کنون بست ما را کمر — نمانیم به ایرانیان بوم و بر

(همان: ۷۴۴)

حتّی انتخاب پیک نامه‌رسان نیز در هر دو سو، تقلیدی از یک‌دیگر است. در تقابل رساندن نامه‌ی گودرز به پیران که توسّط فرزندش، گیو، به انجام می‌رسد، پیران نیز در نامه‌ای که به گودرز می‌فرستد، پسرش، رویین، را نامزد این کار می‌کند (همان: ۷۳۷).

در جنگ دوازده‌رخ نیز نبردهای تن‌به‌تن بین گُردان این دو خاندان در جریان است:

ابا هر سواری ز توران‌سپاه — از ایران یکی شد بدآوردگاه
چو رهّام گودرز با بارمان — برفتند یک بر دگر بدگمان
ابا بیژن گیو، رویین گُرد — به جنگ از جهان روشنایی ببرد
چو گودرز گشواد و پیران بهم — همه ساخته دور کرده ستم

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۷۶۲)

رهّام گودرز در مصاف با بارمان به برتری می‌رسد و پس از کشتن، چهره به خون وی می‌آلاید (همان: ۷۶۵). بیژن، فرزند پیران، رویین، را از میان برمی‌دارد و به هلاکت می‌رساند (همان: ۷۶۶). گودرز، نیز پیران را می‌کشد و برای کم‌کردن آتش کینه‌ی خود، رخساره به خون پیران سرخ می‌کند و مقداری از خون وی را می‌نوشد (همان: ۷۶۹).

نکته‌ی مهمّ دیگری که در تقابل این دو پهلوان و خاندان آن‌ها مورد توجّه است، پیش‌گویی کیخسرو از فرجام کار پیران است. کیخسرو پیش‌بینی کرده بود که زندگی پیران به دست گودرز پایان خواهد یافت. این پیش‌بینی باعث شده بود تا گودرز از پیروزی خود مطمئن باشد و به دلیری و هوشمندی پیران اعتنا نکند. «نبرد گودرز و پیران در حقیقت، نبرد میان یقین و خرد است. گودرز و پیران هم‌سنگ نیستند. پیران، سپه‌سالاران و پهلوانان جوانی چون توس نوذر و فریبرز کاوس را با دو لشکر انبوه شکست داده است؛ ولی نمی‌تواند مانند گودرز به فرجام کار مطمئن باشد و خردمندانه رفتار می‌کند» (میرشکّاک، ۱۳۶۹: ۱۸۲). به همین دلیل هنگامی‌که در جنگ دوازده‌رخ، پیران از مقابل گیو می‌گریزد، بیژن گیو را از ادامه‌ی تعقیب و گریز منصرف می‌سازد و سخن کیخسرو را به گیو یادآوری می‌کند که این کار باید به دست گودرز انجام شود (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۷۵۱). گودرز نیز که شاهد گریز پیران است، به شدّت می‌گرید و این امر را از گردش روزگار و تقدیر می‌داند و در نهایت، به حیات پیران، پایان می‌دهد (همان: ۷۷۰).

۳. ۱. ۱. ۵. تدبیر، چاره‌گری و آینده‌نگری

گودرز و پیران هردو نماد خرد و تدبیر در *شاهنامه*اند. گودرز در جنگ هماون، با شبیخون به مقرّ ترکان، سپاه ایران را از محاصره نجات می‌دهد (همان: ۶۹۲). پیران نیز بارها با پیشنهاد صلح، تلاش می‌کند از خون‌ریزی جلوگیری کند؛ از جمله در ماجرای سیاوش و در نبرد دوازده‌رخ. داودنیا و همکارانش، پیران را «چهره‌ای خردمند؛ امّا گرفتار در ساختار قدرت» می‌دانند که تدبیر دارد؛ امّا امکان تحقّق آن را ندارد (۱۳۹۳: ۱۶۲).

۳. ۱. ۱. ۶. پیشنهاد امان و صلح

هر دو پهلوان، در لحظات بحرانی، پیشنهاد امان و زنهار می‌دهند. گودرز در نبرد دوازده‌رخ، به پیران پیشنهاد می‌دهد که خود و خاندانش به ایران بپیوندند تا در امان باشند (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۹۸). پیران نیز در هنگام محاصره‌ی بهرام گودرز، به او زنهار می‌دهد؛ امّا بهرام نمی‌پذیرد. صفا می‌نویسد: «در روایات ملّی، از پیران به نیکی یاد شده است. با این همه، او هیچ‌گاه دست از وطن و شاه خود برنمی‌دارد و تا آخرین دم به آن‌ها وفادار می‌ماند» (۱۳۹۰: ۶۲۷).

از دیگر وجوه مشترکی که میان گودرز و پیران وجود دارد، پیشنهاد امان‌خواستن و پیوستن به سپاه مقابل است. اندیشیدن به این پیشنهاد برای پیران که هم وفادار به افراسیاب است و هم دوست‌دار کیخسرو، چالش‌برانگیز است و سبب می‌شود او سخت به اندیشه فرورود و غمگین شود. «داستان پیران از غم‌انگیزترین بخش‌های *شاهنامه* است. از سویی، دل در گرو مهر ایران دارد و با ایرانیان به احترام رفتار می‌کند و از سویی دلش از عشق میهن خویش، سرشار است. زندگی او میان این دو کشمکش می‌گذرد» (یاحقّی، ۱۳۹۴: ۲۴۸). گودرز در چند مصافی که توانسته است پیران را تحت فشار بگذارد، این توصیه را به او می‌کند، که با مخالفت پیران روبه‌رو می‌شود.

در جنگ هماون، پس از این‌که رستم به پیران پیشنهاد پناهندگی می‌دهد، پیران که به ظاهر خرسند به نظر می‌رسد، در دل مخالف است و دلیل مخالفتش بر مهر به وطن خلاصه نمی‌شود، بلکه به حضور فرزندان و اهل و عیال خود در توران نیز نیم‌نگاهی دارد که محتمل است در معرض خشم افراسیاب قرار گیرند و به دست او هلاک شوند. علاوه بر این، حفظ نام و ننگ و وفاداری برای او از اهمیّت خاصی برخوردار است (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۵۸۴).

طوس بعد از پیکار لاون، به پیران پیشنهاد امان‌نامه می‌دهد. در رویارویی لشکر ایران و توران در جنگ بزرگ کیخسرو، گودرز به پیران پیشنهاد می‌دهد تا خود و خانواده‌اش به دربار ایران بپیوندند تا در امان باشند (همان، ج۲: ۶۹۹). پیران نیز زمانی‌که بهرام گودرز را محاصره می‌کند، به وی پیشنهاد زنهار می‌دهد، هرچند بهرام نمی‌پذیرد (همان: ۵۱۱).

در گفتار بعدی پس از معرّفی مختصر کهن‌الگوی پیر خردمند، ذیل عناوین مختلف، به بررسی تطبیقی این دو شخصیت بر مبنای این کهن‌الگو پرداخته خواهد شد.

۳. ۲. تحلیل تطبیقی گودرز و پیران بر اساس کهن‌الگوی پیر خردمند یونگ

۳. ۲. ۱. کهن‌الگوی پیر خردمند در روان‌شناسی یونگ

در روان‌شناسی تحلیلی یونگ، کهن‌الگوها ساختارهای بنیادین ناخودآگاه جمعی‌اند که در اسطوره‌ها، رؤیاها و ادبیات بازتاب می‌یابند. یکی از مهم‌ترین این کهن‌الگوها، «پیر خردمند» است؛ نماد خرد ازلی، راهنمای قهرمان و واسطه‌ی میان خودآگاه و ناخودآگاه (Jung, 1959: 216). پیر خردمند معمولاً در قالب پیرمردی فرزانه، منزوی و رازآلود، ظاهر می‌شود که حامل دانش کیهانی و بصیرت شهودی است (Von Franz, 1995: 33). او در لحظات بحرانی، قهرمان را راهنمایی می‌کند، از خطر آگاه می‌سازد و مسیر فردیّت‌یابی را هموار می‌نماید (Edinger, 1972: 104). در *شاهنامه*، گودرز و پیران هر دو تجسم این کهن‌الگو هستند؛ امّا تفاوت جایگاه ارزشی آن‌ها، یکی در جبهه‌ی نور و دیگری در جبهه‌ی تاریکی، تحلیل را ژرف‌تر می‌سازد. فردوسی، با نگاهی حکیمانه، دو چهره از یک کهن‌الگو را در دو سوی میدان می‌نشاند. در این بخش از گفتار، به بررسی این دو شخصیّت از منظر کهن‌الگوی پیر خردمند یونگ می‌پردازیم.

۳. ۲. ۱. ۱. نقش راهنمای قهرمان

گودرز، راهنمای کیخسرو است. او با دریافت رؤیای سروش، گیو را برای یافتن کیخسرو به توران می‌فرستد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۲۵). این رؤیا، به تعبیر صابری‌نیکو و همکاران (۱۴۰۰: ۷۲)، «تجلی ناخودآگاه متعالی» در روان گودرز است. او پس از بازگشت کیخسرو، در تمام مراحل پادشاهی‌اش، مشاور و پشتیبان او باقی می‌ماند. پیران نیز راهنمای سیاوش و سپس کیخسرو است. او با تمام توان از سیاوش حمایت می‌کند، برایش همسر می‌گیرد، و پس از مرگ او، از فرزندش مراقبت می‌کند (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۳۹۵)؛ امّا راهنمایی او در دل ساختار اهریمنی توران، اتّفاق می‌افتد و همین تعارض، نقش او را به یک پیر خردمند تراژیک بدل می‌سازد (حمیدیان، ۱۳۸۳: ۲۵۶).

در تحلیل تطبیقی، گودرز و پیران هر دو نقش راهنمای قهرمان را ایفا می‌کنند؛ امّا یکی در مسیر نور و دیگری در مسیر تعارض. این دوگانگی، بازتابی از تقابل درونی کهن‌الگوست: پیر خردمند می‌تواند هم نجات‌بخش باشد و هم قربانی ساختار قدرت (Jung, 1964: 89). پیر خردمند جز ایفای نقش به عنوان راهنمای قهرمان، با ناخودآگاه و ساحت متعالی قهرمان نیز در ارتباط است:

۳. ۲. ۱. ۲. پیوند با ناخودآگاه و ساحت متعالی

در روان‌شناسی یونگ، پیر خردمند اغلب با «ناخودآگاه متعالی» (transcendent unconscious) در ارتباط است. او از طریق رؤیا، الهام یا شهود، پیام‌هایی از ساحت بالاتر روان به قهرمان منتقل می‌کند (Jung, 1959: 217).

گودرز، در رؤیای سروش، مأمور می‌شود تا گیو را برای یافتن کیخسرو به توران بفرستد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۲: ۶۲۵). این رؤیا، به تعبیر داودنیا و همکارانش، «نقطه‌ی تلاقی ناخودآگاه جمعی و خرد فردی» است (۱۳۹۳: ۱۶۸). گودرز در این لحظه، به تجسّم کهن‌الگوی پیر خردمند بدل می‌شود که پیام‌آور ناخودآگاه متعالی است. پیران نیز دارای نوعی شهود و پیش‌آگاهی است. او بارها خطر را پیش از وقوع حس می‌کند، از جمله زمانی‌که از کشته‌شدن سیاوش یا شورش کیخسرو

بیم دارد و تلاش می‌کند افراسیاب را از تصمیم‌های شتاب‌زده، بازدارد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۳۹۵). امّا برخلاف گودرز، پیران به ناخودآگاه متعالی، دسترسی کامل ندارد؛ او در ساختار قدرت توران، گرفتار است و شهودش به کمال نمی‌رسد.

در این تطبیق، گودرز نماینده‌ی پیر خردمندی است که با ناخودآگاه متعالی در تماس مستقیم است و نقش پیام‌آور را ایفا می‌کند؛ در حالی‌که پیران، حامل شهود است؛ امّا توان تحقق آن را ندارد. این تفاوت، سرنوشت این دو را نیز رقم می‌زند. پیر خردمند مسئولیّتی اخلاقی و وجدانی بیدار نیز دارد:

۳. ۲. ۱. ۳. کشمکش اخلاقی و مسئولیّت

پیر خردمند، در روایت‌های اسطوره‌ای، نه‌تنها راهنماست، بلکه وجدان بیدار روایت نیز هست. او شاه را ملامت می‌کند، از حقیقت دفاع می‌کند و در برابر قدرت، صدای اخلاق است(Von Franz, 1995: 45).

در *شاهنامه*، تنها اَبَرپهلوانان هستند که می‌توانند شاه را به دلیل اقدام‌های نسنجیده ملامت کنند. گودرز که از اقدام کیکاوس مبنی بر سفر به آسمان و مفقودشدنش در بیشه‌ی شیرچین آگاه می‌شود، او را این‌سان نکوهش می‌کند:

بدو گفت گودرز: بیمارستان — تو را جای زیباتر از شارستان
جز از بندگی پیش یزدان مجوی — مزن دست در نیک و بد جز بدوی
(فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۲۵۰)

کیکاوس هم که از شفقت گودرز در حقّ خویش آگاه است، از او رنجیده‌خاطر نمی‌شود:

چنین داد پاسخ که: از راستی — نباید به کار اندرون کاستی
همه داد گفتی و بیداد نیست — ز فام تو، جان من آزاد نیست
(همان: ۲۵۱)

در جریان رنجش خاطر رستم از کیکاوس، باز این گودرز نامدارست که با کدخدامنشی، بحران ایجادشده را سامان می‌دهد:

به کاوس‌کی گفت: رستم چه کرد؟ — کز ایران برآوردی امروز گرد؟
کسی را که جنگی چو رستم بود — برانَد، خرد در سرش کم بود
(همان: ۲۷۶)

و کاوس تندمزاج پس از شنیدن سخنان گودرز، تمکین می‌کند:

چو بشنید گفتار گودرز، شاه — بدانست کو دارد آیین و راه
پشیمان بشد زان کجا گفته بود — به بیهودگی مغزش آشفته بود
به گودرز گفت: این سخن درخورست — لب پیر با پند نیکوتر است
(فردوسی، ۱۳۹۴:ج ۱: ۲۵۰)

گودرز همچنین در برابر بی‌عدالتی‌ها سکوت نمی‌کند و حتّی در برابر پادشاه، صدای خرد و راستی است. این ویژگی، او را به تجسّم کامل پیر خردمند یونگی، بدل می‌سازد؛ کسی‌که در برابر قدرت، مسئولیّت اخلاقی دارد (Edinger, 1972: 110). پیران نیز در دستگاه افراسیاب چنین است. وی پس از آگاهی از کشته‌شدن سیاوش، افراسیاب را فراوان ملامت و نفرین می‌کند:

بیامد دمان پیش افراسیاب — دل از درد خسته، دو دیده پر آب:
چرا بر دلت چیره شد خیره دیو — ببرد از رُخت شرم گیهان‌خدیو؟
چو دیوانه از جای برخاستی — چنین خیره بد را بیاراستی
ز بهر سیاوش دو دیده پُرآب — همی‌کرد نفرین بر افراسیاب

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج۱: ۳۹۵- ۳۹۶)

امّا تفاوت در اینجاست که پیران در نهایت، در برابر قدرت تسلیم می‌شود. او نمی‌تواند ساختار اهریمنی توران را تغییر دهد و همین امر، او را به پیر خردمندی بدل می‌کند که در کشمکش اخلاقی شکست می‌خورد (میرشکّاک، ۱۳۶۹: ۱۸۲).

در تحلیل تطبیقی، گودرز نماینده‌ی پیر خردمندی است که مسئولیّت اخلاقی را تا پایان حفظ می‌کند؛ در حالی‌که پیران، هرچند اخلاق‌مدار است؛ امّا در برابر قدرت، ناتوان می‌ماند. همین موضوع نیز فرجام متفاوتی را برای این دو پیر خردمند رقم می‌زند:

۳. ۲. ۱. ۴. فرجام کهن‌الگو: رستگاری یا تراژدی

در روان‌شناسی یونگ، کهن‌الگوی پیر خردمند می‌تواند دو سرنوشت متفاوت داشته باشد: یا به عنوان راهنمایی موفّق، قهرمان را به سوی «تمامیّت» (individuation) هدایت می‌کند؛ یا در ساختارهای فاسد و تاریک، ناکام می‌ماند و خود قربانی می‌شود (Jung, 1959: 224). گودرز، پس از ایفای نقش راهنما، در نهایت به آرامش و رهایی می‌رسد. او پس از پیروزی در نبرد دوازده‌رخ و کشتن پیران، گرچه در *شاهنامه* حضور دارد اما در جنگ‌های بعدی شرکت نمی‌کند و هیچ کنشی ندارد، گویی مأموریّتش به پایان رسیده است. این غیبت، نماد بازگشت پیر خردمند به ناخودآگاه است، پس از آن‌که قهرمان (کیخسرو) به مرحله پادشاهی و کمال رسیده است (برای تفصیل بیشتر رک. Edinger, 1972: 118). گودرز در این معنا، پیر خردمندی است که وظیفه‌اش را به انجام رسانده و به «سایه‌روشن» (در ناحیهٔ گذار میان آگاهی و ناخودآگاهی) بدل نمی‌شود.

در مقابل، پیران با آن‌که خردمند، صلح‌طلب و اخلاق‌مدار است، در نهایت به دست گودرز کشته می‌شود. مرگ او در نبرد دوازده‌رخ، نه‌تنها پایان یک پهلوان، بلکه فروپاشی یک کهن‌الگوی ناکام است. او نتوانست ساختار اهریمنی توران را اصلاح کند، نتوانست از سیاوش و کیخسرو به‌طور کامل محافظت کند و در نهایت، قربانی همان ساختاری شد که در آن خدمت می‌کرد. این سرنوشت، بازتابی از «پیر خردمند در بند» است؛ چهره‌ای که یونگ آن را در اسطوره‌های تراژیک می‌بیند (Jung, 1964: 93). اسلامی‌ندوشن در این‌باره می‌نویسد: «پیران، خردی است که در بند قدرت، گرفتار آمده؛ و گودرز، خردی است که در خدمت راستی ایستاده است» (۱۳۶۳: ۱۰۲). به همین دلیل، پیر خردمند هنگام درآمیختگی با مفهوم سایه نیز می‌تواند سرشت متفاوتی داشته باشد:

۳. ۲. ۱. ۵. پیر خردمند و مفهوم «سایه» در روان‌شناسی یونگ

در روان‌شناسی یونگ، «سایه» (Shadow) بخشی از ناخودآگاه است که شامل ویژگی‌های سرکوب‌شده، نادیده‌گرفته‌شده یا انکارشده‌ی شخصیّت است. کهن‌الگوی پیر خردمند، اگر با سایه درآمیزد، می‌تواند به چهره‌ای تاریک بدل شود؛ کسی که به‌جای هدایت، فریب می‌دهد یا در ساختار قدرت، مستحیل می‌شود (Jung, 1959: 266).

به تعبیر کزّازی، گودرز «نماد خرد راستین در *شاهنامه*» است (۱۳۹۰: ۴۶۱). او با آن‌که در نبرد دوازده‌رخ، پیران را می‌کشد؛ امّا این کار را نه از سر کینه، بلکه به‌مثابه‌ی اجرای عدالت انجام می‌دهد. او از مرز خشونت عبور نمی‌کند و پس از پیروزی، از صحنه کنار می‌رود؛ نشانه‌ای از تسلّط بر سایه و رسیدن به تمامیّت (Edinger, 1972: 134). امّا پیران، هرچند خردمند و اخلاق‌مدار است، در برابر سایه‌اش ناتوان می‌ماند. او در ساختار اهریمنی توران باقی می‌ماند، از افراسیاب جدا نمی‌شود، و در نهایت، قربانی همان ساختار می‌شود. سایه‌ی پیران، همان وفاداری کور به قدرت است و این سایه، سرنوشت او را به تراژدی بدل می‌کند (داودنیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۲). در این تحلیل، گودرز و پیران در دو مسیر متفاوت مواجهه با سایه قرار دارند: یکی آن را می‌پذیرد و در خود نهادینه می‌کند، دیگری در رسیدن به آن ناکام می‌ماند.

پیر خردمند می‌تواند نماد ساختاری اخلاقی باشد که در برابر قدرت بیرونی، شکست می‌خورد و در آن هضم می‌گردد، یا از قدرت بیرونی، توان می‌گیرد و نماینده‌ی نظم و اقتدار می‌شود:

۳. ۲. ۱. ۶. پیر خردمند و مفهوم «پدر درونی» (Inner Father)

پیر خردمند در بسیاری از روایت‌ها، با کهن‌الگوی «پدر درونی» هم‌پوشانی دارد؛ یعنی آن بخش از روان که نماینده‌ی اقتدار، نظم، قانون و انتقال سنّت است (Jung, 1959: 219). این پدر درونی، اگر متعادل باشد، به رشد روانی کمک می‌کند؛ امّا اگر سرکوب‌گر یا ضعیف باشد، مانع فردیّت‌یابی می‌شود. گودرز، در نقش پدر درونی، الگویی از اقتدار اخلاقی و خردمندانه است. او نه‌تنها پدر گیو و جدّ بیژن است، بلکه در سطح نمادین، پدر معنوی کیخسرو نیز هست. او سنّت پهلوانی را به نسل بعد منتقل می‌کند؛ امّا هرگز اقتدارش را به سلطه بدل نمی‌سازد. این ویژگی، او را به پدر درونی متعادلی بدل می‌کند که قهرمان را به سوی فردیّت‌یابی هدایت می‌کند (Edinger, 1972: 122).

پیران نیز در جایگاه پدر درونی برای سیاوش و کیخسرو ظاهر می‌شود؛ امّا اقتدار او در ساختار سیاسی توران محدود است. او نمی‌تواند از سیاوش در برابر افراسیاب محافظت کند و همین ناتوانی، پدر درونی را به چهره‌ای ناکام بدل می‌سازد. در روان‌شناسی یونگی، چنین پدری، نماد ساختار اخلاقی‌ای است که در برابر قدرت بیرونی، شکست می‌خورد (Von Franz, 1995: 51).

پیر خردمند می‌تواند در مراحل مهم زندگی، قهرمان را از لحظات بحرانی عبور دهد:

۳. ۲. ۱. ۷. پیر خردمند و مفهوم «راهنمای آستانه» (Threshold Guardian)

در اسطوره‌شناسی یونگی، پیر خردمند اغلب در نقش «راهنمای آستانه» ظاهر می‌شود؛ کسی که قهرمان را در لحظه‌ی عبور از یک مرحله‌ی مهمّ زندگی، راهنمایی یا آزمایش می‌کند (Campbell, 2004: 71). این لحظه، معمولاً نقطه‌ی عطفی در مسیر فردیّت‌یابی قهرمان است. گودرز، در لحظه‌ی عبور کیخسرو از جوانی به پادشاهی، نقش راهنمای آستانه را ایفا می‌کند. او با آوردن کیخسرو از توران و سپس حمایت از او در برابر طوس و دیگران، گذار قهرمان را از مرحله‌ی «وارث گمشده» به «پادشاه خردمند» ممکن می‌سازد (فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۲۵–۶۴۰). این نقش، در روان‌شناسی تحلیلی، نشانه‌ای از حضور کهن‌الگوی پیر خردمند در لحظه‌های بحرانی تحوّل روانی است (Jung, 1964: 90).

پیران نیز در لحظه‌های بحرانی زندگی سیاوش، نقش راهنمای آستانه را دارد. او سیاوش را از مرز ایران به توران می‌برد، برایش همسر می‌گیرد و تلاش می‌کند او را در ساختار توران حفظ کند؛ امّا چون سیاوش از مسیر فردیّت‌یابی خود، منحرف نمی‌شود، پیران نمی‌تواند مانع سرنوشت او شود. در این معنا، پیران راهنمایی است که قهرمان را آزمایش می‌کند؛ امّا نمی‌تواند نجاتش دهد (میرشکّاک، ۱۳۶۹: ۱۸۵).

پیر خردمند گفتاری حکیمانه و سکوتی خردورزانه دارد. گاهی سخن او در ساختار قدرت شنیده می‌شود و گاه بی‌اثر یا کم‌اثر است:

۳. ۲. ۱. ۸. زبان، سکوت و گفتار پیر خردمند

در روایت‌های اسطوره‌ای، پیر خردمند اغلب با گفتار سنجیده، سکوت معنادار و زبان نمادین شناخته می‌شود. او کمتر سخن می‌گوید؛ امّا هر سخنش حامل معناست. در روان‌شناسی یونگ، این ویژگی نشانه‌ای از پیوند با ناخودآگاه و خرد ازلی است (Jung, 1959: 230). گودرز در *شاهنامه*، هرگاه سخن می‌گوید، گفتارش با خرد، اندیشه و اخلاق همراه است. او در برابر کیکاووس، با لحنی آرام، امّا با زبانی قاطع، او را ملامت می‌کند. در برابر دشمن، با گفتاری سنجیده، پیشنهاد زنهار می‌دهد و در مقابل، فرزندش، گیو، را با لحنی پدرانه، راهنمایی می‌کند. این زبان، زبان پیر خردمند است؛ نه پرخاشگر و نه منفعل، بلکه متعادل و هدایت‌گر (یاحقّی، ۱۳۹۴: ۲۴۸).

پیران نیز با زبان خرد سخن می‌گوید. او بارها افراسیاب را با گفتار آرام و سنجیده از تصمیم‌های شتاب‌زده بازمی‌دارد؛ امّا تفاوت در این‌جاست که زبان پیران، در ساختار قدرت، شنیده نمی‌شود. سکوت پیران، گاه از جنس خرد است و گاه از جنس ناامیدی. این سکوت، نشانه‌ای از پیر خردمندی است که در ساختار اهریمنی، بی‌صدا شده است (حمیدیان، ۱۳۸۳: ۲۵۸).

۴. نتیجه‌گیری

در تحلیل نهایی، گودرز و پیران دو چهره از یک کهن‌الگوی بنیادین‌اند: پیر خردمند، راهنما، حافظ سنّت و واسطه میان آگاهی و ناخودآگاه. تحلیل تطبیقی شخصیت‌های گودرز گشوادگان و پیران ویسه در *شاهنامه‌ی* فردوسی، با تکیه بر نظریه‌ی کهن‌الگوهای یونگ، نشان می‌دهد که:

–گودرز راهنمای قهرمان در مسیر نور، و پیران راهنمای قهرمان در مسیر تاریکی است.

-گودرز با ناخودآگاه متعالی، پیوند کاملی دارد؛ ولی پیران به این ناخودآگاه، دسترسی کامل ندارد.

-گودرز مسئولیّت اخلاقی کاملی در برابر حقیقت دارد؛ ولی پیران با وجود اخلاق‌مداری، در برابر قدرت، ناتوان می‌ماند.

-گودرز بر سایه‌اش مسلّط می‌شود و پیران در برابر سایه‌اش، ناتوان می‌گردد.

-گودرز پدری درونی است که مقتدر است و مقتدر می‌ماند و پیران در برابر قدرت بیرونی، مقهور می‌گردد و پدر درونی قاهر و مسلّطی نیست.

-گودرز راهنمای آستانه‌ای است که کیخسرو را از مرحله‌ی «وارث گمشده» به مرحله‌ی «پادشاه خردمند» می‌رساند؛ ولی پیران با تمام تلاشی که می‌کند، نمی‌تواند راه نجاتی برای قهرمانی چون سیاوش بیابد.

–گودرز پیر خردمندی است که سخنش شنیده می‌شود و پیران پیر خردمندی است که بی‌صدا می‌ماند.

–گودرز در مسیر راستی، مأموریّتش را با موفقیّت به پایان می‌رساند؛ ولی پیران به عنوان کهن‌الگویی ناکام، به پایان مأموریّت و زندگی‌اش می‌رسد.

بنابراین، در *شاهنامه*، گودرز و پیران نه‌تنها دو چهره‌ی متقابل از خرد و راهبری‌اند، بلکه دو امکان هستی‌شناختی برای مواجهه با حقیقت‌اند: گودرز، تجسّم پیوند کامل با ناخودآگاه متعالی، پدر درونی مقتدر و راهنمای شنیده‌شده‌ی آستانه است که مأموریّتش را در مسیر نور به انجام می‌رساند؛ در حالی‌که پیران، با همه‌ی اخلاق‌مداری‌اش، در برابر قدرت بیرونی

و سایه‌ی خویش ناتوان می‌ماند و چون راهنمایی بی‌صدا در مسیر تاریکی، به کهن‌الگویی ناکام بدل می‌شود. از دل این تقابل، *شاهنامه* نه فقط روایت نبرد دو قوم، بلکه تمثیلی از نبرد دو گونه آگاهی را پیش می‌نهد: آگاهی مسلّط بر سایه و آگاهی مغلوب آن؛ یک آگاهی که به کمال مطلق رسیده؛ چون همیشه در جبهه‌ی روشنی و نور قرار گرفته و یک آگاهی که ناقص و ابتر مانده است؛ چون در جبهه‌ی ظلمت و تاریکی قدم نهاده است.

جدول تطبیقی نقش گودرز و پیران به عنوان پیران خردمند

ویژگی	پیران	گودرز
جایگاه	در جبهه‌ی تعارض و تاریکی	در جبهه‌ی نور و راستی
نقش راهنما	راهنمای سیاوش، کیخسرو و افراسیاب	راهنمای کیخسرو و کی‌کاووس و پهلوانان
پیوند با ناخودآگاه	شهود و پیش‌آگاهی؛ امّا ناکام	رؤیای سروش، الهام قدسی
مسئولیّت اخلاقی	هشداردهنده‌ی افراسیاب؛ ولی تسلیم قدرت	ملامتگر شاه، وفادار به راستی
زبان و گفتار	آرام؛ امّا کم‌اثر	سنجیده، پدرانه و هدایت‌گر
نقش پدر درونی	ناکام و گرفتار در ساختار سیاسی	متعادل و انتقال‌دهنده‌ی سنّت
راهنمای آستانه	هدایت سیاوش به تبعید و ناتوانی در جلوگیری از مرگ وی	یاری و هدایت کیخسرو به پادشاهی
نقش به عنوان سایه	گرفتار در ساختار قدرت	جویای حقیقت و راستی
فرجام	مرگ تراژیک به دست گودرز	بازگشت به سکوت و رهایی

منابع

آزادی مهر، سیّدمحمود. (۱۳۸۸). «مغز متفکر *شاهنامه*؛ تحلیلی بر شخصیّت پیران ویسه». *رشد زبان و ادبیات فارسی*، (۹۲)، ۱۲- ۱۳. http://noo.rs/XfP9V

اسلامی‌ندوشن، محمّدعلی. (۱۳۶۳). *زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه*. تهران: یزدان.

ــــــــــــــ (۱۳۷۹). *سرو سایه فکن*. تهران: انجمن خوش‌نویسان.

بارانی، محمّد؛ تیموری، فاطمه. (۱۳۹۷). «لزوم نقش کهن‌الگوی پیر خردمند در تعلیم بشر (با تمرکز بر نظامی و *اسکندرنامه*)». *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی و عرفانی*، ۱۰(۲)، ۸۵–۱۰۲. https://sid.ir/paper/165302/fa

حدّادیان، سمیه؛ حیدری، علی؛ صحرائی، قاسم. (۱۳۹۷). «تحلیل کهن‌الگوی پیر خردمند در *کلیله و دمنه*». *نثرپژوهی ادب فارسی*، ۲۱ (۴۳)، ۴۵- ۶۲. DOI:10.22103/jll.2018.2170

حمیدیان، سعید. (۱۳۸۳). *درآمدی بر اندیشه و هنر فردوسی*. تهران: ناهید.

خسروی، اشرف؛ براتی، محمود؛ روضاتیان، سیّده مریم. (۱۳۹۲).«بررسی کهن‌الگوی سایه در *شاهنامه*». *کاوش‌نامه*، ۱۴ (۲۷)، ۷۶- ۱۰۲. DOI: 20.1001.1.17359589.1393.14.27.3.9

خسروی، اشرف. (۱۳۹۲). *تحلیل بخش اساطیری و پهلوانی شاهنامه از دیدگاه روانشناسی تحلیلی یونگ*. پایان‌نامه‌ی دکتری دانشگاه اصفهان.

داودنیا، نسرین و همکاران. (۱۳۹۳). «تحلیل روانشناختی شخصیّت پیران ویسه، پهلوان تورانی، در *شاهنامه‌ی* فردوسی». *بهارستان سخن (ادبیات فارسی)*، ۱۱ (۲۷)، ۱۱۴-۱۸۹. http://noo.rs/8RvVn

روضاتیان، مریم؛ میرباقری فرد، سیّدعلی‌اصغر. (۱۳۹۱). «نقد و تحلیل کهن‌الگوی نقاب با توجّه به رفتارهای ملامتی». *شعر پژوهی (بوستان ادب)*، ۲ (۳)، ۱۲۱-۱۴۱. https://doi.org/10.22099/jba.2012.309

سلیمی، صدیقه. (۱۳۹۴). *تحقیقی درباره خاندان گودرز در روایات تاریخی و حماسی ایران*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد دانشگاه تبریز.

صابری نیکو، زهرا و همکاران. (۱۴۰۰). «بررسی نظریّه‌ی ناخودآگاهی یونگ در تفسیر رویای گودرز در *شاهنامه‌ی* فردوسی». *پژوهش‌های ادبی*، ۱۸ (۷۴)، ۶۳-۹۵. http://noo.rs/InNmp

صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۹۰). *حماسه‌سرایی در ایران*. تهران: فردوس.

طغیان ساکایی، محمّدیونس. (۱۳۸۸). *خانواده‌های گودرز و پیران در شاهنامه*. تهران: بین‌المللی الهدی.

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۴). *شاهنامه*. به تصحیح جلال خالقی‌مطلق. تهران: سخن.

کزّازی، میرجلال‌الدّین. (۱۳۹۰). *فردوسی و شاهنامه‌سرایی*. به کوشش جلال خالقی‌مطلق، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

گرجی، مصطفی؛ تمیم‌داری، زهره. (۱۳۹۱). «تطبیق پیر مغان *دیوان حافظ* با کهن‌الگوی پیر خردمند یونگ». *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی (زبان و ادبیات فارسی)*، ۸ (۲۸)، ۱۵۱-۱۷۷. https://sid.ir/paper/139669/fa

موسوی، زهره. (۱۳۷۹). «شخصیّت گودرز در *شاهنامه‌ی* فردوسی». *کیهان*، (۱۶۳)، ۱۰-۱۴.http://noo.rs/ZsOrl

میرشکّاک، یوسفعلی. (۱۳۶۹). *در سایه‌ی سیمرغ*. تهران: برگ.

نوری، علی؛ کرمانشاهی، مرتضی.(۱۳۹۹). «چاره‌گری پیران فرزانه در بخش اسطوره‌ای *شاهنامه‌ی* فردوسی». *ادبیات پهلوانی*، ۱ (۱)، ۳۳۱-۳۶۲. http://noo.rs/Ij3l1

یاحقّی، محمدجعفر. (۱۳۹۴). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.

Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces*. Princeton: Princeton University Press.

Edinger, E. F. (1972). *Ego and archetype: Individuation and the religious function of the psyche*. Boston: Shambhala.

Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious* (Collected Works, Vol. 9, Part 1). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. New York: Dell.

Mattoon, M. A. (1981). *Jungian psychology in perspective*. New York: Free Press.

Robertson, R. (1995). *Jungian archetypes: Jung, Godel, and the history of archetypes*. York Beach: Nicolas-Hays

VonFranz, M. L. (1995). *Archetypal patterns in fairy tales*. Toronto: Inner City Books.